

Роман Шай

Навчально-науковий інститут права та психології
Національного університету “Львівська політехніка”,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та філософії права
Kondra1960Murovane@gmail.com

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛІЗМУ ЯК ТРАДИЦІЙНОЇ МОДЕЛІ АДАПТАЦІЇ

© Шай Р., 2018

Розглянуто проблеми мультикультуралізму, оскільки розвиток різноманітних процесів у світі ставить під питання цю традиційну модель адаптації, доводячи її неадекватність і невідповідність сьогоденню.

Ключові слова: мультикультуралізм; адаптація; глобалізація; імміграція; культурне та правове середовище.

Роман Шай

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВЫЕ ПРОБЛЕМЫ МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛИЗМА КАК ТРАДИЦИОННОЙ МОДЕЛИ АДАПТАЦИИ

Статья посвящена проблемам мультикультурализма, поскольку развитие различных процессов в мире ставит под. вопрос эту традиционную модель адаптации, доводя ее неэффективности и несоответствие настоящему.

Ключевые слова: мультикультурализм; адаптация; глобализация; иммиграция; культурная и правовая среда.

Roman Shai

Institute of Jurisprudence and Psychology,
Lviv Polytechnic National University
Department of Theory and Philosophy of Law,
Ph. D., Assoc. Prof.

THEORETICAL AND LEGAL PROBLEMS OF MULTI-CULTURALISM AS A TRADITIONAL MODEL OF ADAPTATION

The article is devoted to the problems of multiculturalism, since the development of various processes in the world raises the question of this traditional model of adaptation, proving its ineffectiveness and inconsistency with the present.

Key words: multiculturalism; adaptation; globalization; immigration; cultural and legal environment.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку суспільства явище мультикультуралізму постає як проблемна стратегія, ідеологія та дискурс, що стверджують значущість існування різноманітних культурних форм. Глобалізаційні процеси у світі об'єктивно ведуть до

того, відбувається “змішування” різних етносів й етнічних культур. Людям доводиться жити в суспільстві, в якому співіснують різні культури. Буття на межі різних культур, взаємодія з ними вимагає від індивідів діалогічності, розуміння, поваги до культурної ідентичності інших людей.

Аналіз дослідження проблеми. Проблема мультикультуралізму є настільки актуальною, що її досліджують вчені, мабуть, усіх країн. Різні аспекти мультикультуралізму, зокрема позитивні та негативні прояви у сучасних полікультурних суспільствах висвітлено у значній кількості наукових праць як вітчизняних, так і зарубіжних вчених, зокрема Н. Глейзера, С. Дрожжиної, Н. Кирабаєва, А. Колодій, В. Котельникова, Ч. Кукатас, О. Куропятника, В. Тішкова, О. Павлової, С. Гантінгтона, Е. Шилз та ін. Особливої уваги приділяють цій проблемі сьогодні О. Антонюк, О. Биков, В. Вардеккер, Е. Бомешко, С. Бондарук, І. Воронов, В. Котигоренко, В. Малахов, А. Перотті, М. Рагозін, С. Саржан та ін.

Мета дослідження. Метою цієї статті є виявлення проблемних теоретико-правових аспектів явища мультикультуралізму.

Виклад основного матеріалу. Для того, щоб окреслити проблемність зазначеної теми, простежимо генезу терміна “мультикультуралізм” у суспільно-політичній теорії і практиці. У книзі “Ми всі мультикультуралісти”, яка побачила світ у 1997 р., Н. Глейзер повідомляє, що це поняття з’явилося в 1941 р. в *New York Herald Tribune books*. Широкого політичного поширення ця дефініція набула у 70-х роках минулого століття, коли уряди Канади та Австралії проголосили мультикультуралізм державною концепцією розвитку. В європейській лексикон термін увійшов лише у 80-х роках минулого століття [1].

У контексті сучасного розуміння увага до мультикультуралізму відчутно посилилася на початку XXI ст. Точкою відліку стали виступи молоді емігрантської хвилі у 2005–2006 рр. у великих містах Франції, Німеччини, Нідерландів та інших країн Європи. Жорстокість вуличних погромів підтвердила, що політика соціалізації іноземців у сучасне європейське суспільство себе не виправдала, а європейська толерантність має певні межі. Наприкінці 2010 р. їх окреслили лідери Німеччини, Франції та Великої Британії у своїх виступах із приводу кризи політики мультикультуралізму.

Соціально-політична реальність, яку покликаний зафіксувати термін “мультикультуралізм” складна та різноманітна. Саме тому існує багато визначень мультикультуралізму, кожне з яких відображає окреме значення цього феномену. В наукових працях вітчизняних і зарубіжних дослідників не існує одностайної думки щодо розуміння і тлумачення поняття “мультикультуралізм”, але переважно “мультикультуралізм” асоціюється з визнанням полікультурності, поліетнічності, поліконфесійності суспільства.

Як зазначає російський дослідник В. Тішков, мультикультуралізм у сучасній науці розглядають в ідеологічній, політико-прагматичній і демографічній площинах [2].

На думку українського вченого А. Колодія, поняття “мультикультуралізм” означає: по-перше, ідеологічну доктрину та принцип політики, яка ґрунтується на цій доктрині; по-друге, ним позначають історично конкретне явище, що виникло в певний час і в певних країнах. Це принцип етнонаціональної, освітньої, культурної політики, яка визнає і підтримує право громадян зберігати, розвивати та захищати усіма законними методами свої (етно)культурні особливості, а державу зобов’язує підтримувати такі зусилля громадян [3, с. 6]. Інший дослідник В. Котельников стверджує, що “мультикультуралізм – це концепція, яка пропонує визнати рівність всіх культур і однакове їх право на існування. Ця ідеологія пропонує інтеграцію (об’єднання) культур без їх асиміляції (злиття)” [4].

Незаперечним є той факт, що концепція мультикультуралізму з моменту своєї появи і до сьогодні нерідко є об’єктом гострого протистояння, причиною “культурних війн”. Мультикультуралізм є одним із важливих аспектів толерантності, що полягає у вимозі

паралельного існування культур з метою їх взаємного проникнення, збагачення і розвитку в загальнолюдському руслі масової культури.

Хоча політика мультикультуралізму і переслідує креативні, творчі цілі, однак вона містить і низку негативних явищ, серед яких найчастіше називають такі: 1) загроза національній єдності і громадянській гармонії, можливість посилення міжгрупової та міжрасової недовіри, ускладнення процесу асиміляції; 2) мультикультуралізм асоціюється з ідеологією політкоректності і практикою квотування під час прийому на роботу, у навчальні заклади тощо; 3) спрямованість політики на збереження і підтримку певних культур, породжує нерівне ставлення до громадян, у такому разі ігнорується класове розшарування груп; 4) політика культурного визнання нерідко сама продукує етнокультурні меншини на вимагання з їх боку рівноправності. Особливо це помітно, коли відмінності акцентуються на наданні привілеїв; 5) критикуючи історію країни можна поставити під сумнів і її реальні історичні досягнення та успіхи; 6) мультикультуралізм сприяє інституціалізації культурних відмінностей та етнізації соціальних відносин, що загрожує ліберальним цінностям, зокрема пріоритету прав людини [5, с. 37].

На сучасному етапі розвитку суспільства більшість країн світу є поліетнічними. В умовах глобалізації та міграційних процесів ускладнюється демографія окремих держав, населення яких стає ще більш полікультурним та етнічно неоднорідним.

Проблема імміграції та інтеграції є об'єктом гострих дискусій і характеризується співіснуванням діаметрально протилежних поглядів – відстоюванням і підтримкою політики мультикультуралізму і відвертим протестом проти сучасної “колонізації”.

Країни Європейського Союзу є особливо привабливим регіоном для іммігрантів. Цікавим є той факт, що з 214 млн мігрантів на планеті, близько половини – трудові. Традиційно Європа була континентом еміграції і перетворилася на країну імміграції у другій половині ХХ ст. Сучасна активізація міграційних процесів пояснюється низкою причин, основними з яких є економічні та соціальні [6].

Глобалізація та інтернаціоналізація сприяють прискоренню цих процесів. Загострення політичних, етнічних конфліктів, екологічної небезпеки, нерівномірність економічного розвитку країн провокують і стимулюють міграційні процеси. Інтенсивність міграцій і викликані цим проблеми виявляють тенденцію до прийняття обмежувальних заходів щодо некваліфікованих мігрантів та лібералізацію імміграційних правил для висококваліфікованих працівників.

Мультикультуралізм, як і будь-яка політика, не може бути панацеєю для лікування всіх хвороб сучасного суспільства. За всіх переваг мультикультуралізму для полікультурної держави, він все ж таки має низку негативних ознак [7, с. 14–15]:

- обґрунтування того чи іншого ставлення до індивіду специфічними особливостями групи, членом якої є цей індивід, різко розбігається з принципами демократії;
- інституалізація спільнот відбувається, як правило, на основі однієї або декількох особливостей людини, тоді як вимоги, що висуває ця спільнота, дуже широкі;
- надання привілеїв на основі лише належності індивіда до певної спільноти підриває рівність як в економічному, так і в політико-правовому аспекті.

Надання привілеїв одній соціальній групі, наділення її особливими правами обов'язково веде до невдоволення інших спільнот. Спеціальні заходи, які використовуються з метою захисту тієї чи іншої соціальної групи або окремих осіб, вважаються позитивною дискримінацією. Як правило, позитивна дискримінація реалізується через комплекс додаткових прав та свобод, що надаються певній соціальній групі, на той чи інший період, тобто тимчасово. Якщо час позитивної дискримінації не обмежується, то така дискримінація вважається не позитивною, а дискримінацією у повному розумінні цього поняття [8, с. 79].

Ксенофобські моделі лише, на перший погляд, здаються моделями самоствердження. Насправді ж вони, борючися з глибинними комплексами неповноцінності, лише посилюють їх. Перспективними є лише гуманістичні моделі, які обстоюють ідеї культурної багатоманітності як цінності та рівності як запоруки загального добра. Саме під таким кутом зору розглянуто проблеми багатокультурності на ХХІІІ Всесвітньому конгресі Міжнародної асоціації філософії права й

соціальної філософії (Краків, серпень 2007 р.) та на XXXVIII конгресі Міжнародного інституту соціології (Будапешт, червень 2008 р.). Науковці дійшли згоди в тому, що за умов мультикультуралізму потрібна нова філософія європейської правової культури – з наголосом на конвергенції правових явищ, які раніше жилися логікою протиставлення. Дискусії мають фокусуватися не тільки на міжнародних стандартах прав людини, але й на ефективних механізмах їх реалізації на рівні національних урядів, а також на своєчасній імплементації норм міжнародного права у національних законодавствах. Універсалізм фундаментальних прав і рівності не повинен протиставлятися мультикультуралізові. Формування науки прав людини як спеціальної наукової дисципліни відбувається на фундаменті пошуку балансу, гармонії індивідуальних, групових і колективних прав, уникнення ущемлення одних прав іншими [9, с. 131–140].

Найвідвертіше сумніви щодо переваг мультикультуралізму як офіційної політики держави висловлюються в Австралії. Праві сили незадоволені надто великими, на їхню думку, масштабами імміграції, що створює для країни загрозу “бути затопленою вихідцями з Азії”. Ліві, навпаки, вважають урядову політику декларативною й такою, що не вирішує проблем економічної й соціальної інтеграції мігрантів. На початку нового тисячоліття Г. Фрімен і Р. Біррель прогнозували ймовірність в Австралії “популістського тиску, який здатен істотно захитати урядову лінію у сфері імміграції й мультикультуралізму, послабивши її або навіть повністю змінивши її напрям” [10, с. 104]. Та поки що обґрунтованість таких прогнозів викликає сумнів. Імміграційна політика Австралії достатньою мірою відповідає вимогам активізації людського капіталу і дає змогу цій країні успішно протистояти викликам ХХІ століття.

Мультикультуралізм як інструмент інтеграції та адаптації виявив свою недостатню ефективність передусім щодо громадян, які мають мусульманське походження. На зібранні партії Християнсько-демократичний союз А. Меркель прямо заявила, що концепція “мультикультури” не спрацювала, а отже, спроба побудувати багатокультурне суспільство в Німеччині “повністю провалилася”. Соціологічні дослідження показали, що 30 % громадян ФРН вважають, що країну “заповнили іноземці” і що близько 16 мільйонів іммігрантів чи людей іноземного походження прибули в Німеччину заради соціального захисту й виплат. Канцлер заявила, що іммігрантам потрібно докладати більше зусиль, щоб інтегруватися, зокрема – вивчати німецьку мову [11].

Висновки. На побутовому рівні мультикультуралізм часто трактується в дусі сприйняття культурного розмаїття і, відповідно, культурної свободи не лише як даності, але і як неперехідної цінності, варті всебічної підтримки. Такий широкий погляд на мультикультуралізм, однак, слабо узгоджується з усталеними політико-правовими підходами, закріпленими в юридичній практиці низки держав: мультикультуралізм – це не що інше, як законодавче визнання специфічних прав расових, культурних, релігійних груп та послідовне дотримання владою узаконених нормативів щодо цього. Йдеться, отже, не про ставлення до цивілізаційного й культурного розмаїття, а про заохочення і забезпечення на державному рівні найширшої культурної свободи. Кожна держава має визначати для себе, який обсяг нестандартних політичних і культурних прав вона може й повинна забезпечити спільнотам та їхніх представникам, котрі відчувають труднощі з адаптацією у країні проживання або обстоюють принципи “альтернативної” ідентичності. Виробляючи відповідну стратегію щодо групових інтересів етнічних та релігійних спільнот, вона має дбати і про всю систему механізмів, які забезпечать її реалізацію.

Отже, як загальний висновок зазначимо, що політика мультикультуралізму в її національних концепціях країн-лідерів Європейського Союзу не досягла своєї мети в силу багатьох причин. Головним є те, що мультикультуралізм віддзеркалив культурну логіку мультинаціонального капіталізму, який, переслідуючи корисні цілі, перетворив культурне середовище на певний товар, що має свою ціну.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ковшов Е. М. *О трудностях проведения политики мультикультурализма в современном западном обществе.* URL: <http://sword.Com.44index...philosophi social...kovshov-em>. (дата

звернення: 10.01.2017). 2. Тишков В. А. *Политика мультикультурализма: теория и практика*. URL: http://www.bashedu.ru/evrazia/r_s/R_Tishkov.rtf (дата звернення: 10.01.2017). 3. Колодій А. *Американська доктрина мультикультуралізму і етнонаціональний розвиток України*. *Агора*. Вип. 6. *Україна і США: взаємодія у галузі політики, економіки, культури і науки*. 2008. С. 5–14. 4. Котельников В. С. *Мультикультурализм для Европы: вызовиммиграции*. URL: <http://antropotok.archipelag.ru/text/a263.htm>. (дата звернення: 11.01.2017). 5. Суконкина Т.Н. *Феномен мультикультурализма в современном обществе*. *Практична філософія*. 2008. № 4. С. 35–38. 6. Пономарева О. *Старі проблеми, нові аспекти*. URL: <http://www.day.kiev.ua/289355> (дата звернення: 11.01.2017). 7. Сейла Бенхабیب. *Притязания культуры. Равенство и разнообразие в глобальную эпоху*. М.: Логос, 2005. 350 с. 8. Дрожжина С. В. *Культурна політика сучасної полікультурної України: соціально-філософський та правовий аспекти*: Монографія. Донецьк: ДонДУЕТ, 2005. 196 с. 9. Глушкова С. И. *Индивидуальные, групповые, коллективные и всеобщие права в условиях мультикультурализма*. *Полис*. 2010. № 6. С. 131–140. 10. Шапаров А. *От “белой Австралии” до мультикультурализма*. *Мировая экономика и международные отношения*. 2010. № 3. С. 104. 11. Меркель констатує провал концепції “мультикультури”ю *День*. 2010. 19 жовтня.

REFERENCES

1. Kovshov E. M. *O trudnomyakh provedeniya politiki mul'tikul'turalizma v sovremennom zapadnyam obshchestve*. [On the difficulties of carrying out the policy of multiculturalism in modern Western society]. Available at: <http://sword.Com.44index...philosophi social...kovshov-em>. 2. Tishkov V. A. *Politika mul'tikul'turalizma: teoriya i praktika*. [Politics of multiculturalism: theory and practice]. Available at: http://www.bashedu.ru/evrazia/r_s/R_Tishkov.rtf. 3. Kolodiy A. *Amerykans'ka doktryna mul'tikul'turalizmu i etnonatsional'nyy rozvytok Ukrayiny*. [American doctrine of multiculturalism and ethno-national development of Ukraine.]. *Ahora*. Vyp. 6 : *Ukrayina i SShA: vzayemodiya u haluzi polityky, ekonomiky, kul'tury i nauky*. 2008. pp. 5–14. 4. Kotel'nikov V. S. *Mul'tikul'turalizm dlya Evropy: vyzovimmigratsii*. : <http://antropotok.archipelag.ru/text/a263.htm>. 5. Sukonkina T.N. *Fenomen mul'tikul'turalizma v sovremennom obshchestve*. *Praktichna filosofiya*. 2008. No. 4. pp. 35–38. 6. Ponomareva O. *Stari problemy, novi aspekty*. Available at: <http://www.day.kiev.ua/289355>. 7. Seila Benkhabib. *Prityazaniya kul'tury. Ravenstvo i raznoobrazie v global'nyuepokhu* [Claims of culture. Equality and diversity in a global era.]. Moscow Logos Publ., 2005. 350 h. 8. Drozhzhyna S. V. *Kul'turna polityka suchasnoyi polikul'turnoyi Ukrayiny: sotsial'no-filosofs'kyi ta pravovyy aspekty: Monohrafiya*. [Cultural policy of modern multicultural Ukraine: socio-philosophical and legal aspects: Monograph]. Donetsk: DonDUET Publ., 2005. 196 p. 9. Glushkova S. I. *Individual'nye, grupповые, kollektivnye i vseobshchie prava v usloviyakh mul'tikul'turalizma* [Individual, group, collective and universal rights in conditions of multiculturalism.]. Polis Publ. 2010. No. 6. pp. 131–140. 10. Shaparov A. *Ot “beloiAvstralii” do mul'tikul'turalizma. Mirovaya ekonomika i mezhdunarodnye otnosheniya*. [From “white Australia” to multiculturalism. World economy and international relations]. 2010. No. 3. P. 104. 11. Merkel' konstatuye proval kontseptsiiyi “mul'tykul'tury”yu [Merkel points out the failure of the concept of “multiculture”]. Den'. 2010. 19 zhovtnya.

Дата надходження: 15.02.2018 р.